

בלק

שעומד על שנים משינויים אלה – „קבה לי, זו קשה מארה לי שהוא נוקב ומפרש. וגרשתיו, מן העולם ובלק לא אמר אלא ואגרשנו מן הארץ איני מבקש אלא לה-סיעם מעלי ובלעם הי' שונאם יותר מב-לק“. הרי דס"ל לרש"י שהשינויים בכתוב אינם מפני הקיצור וכיו"ב. ועפ"ז יש לעיין אמאי לא עמד רש"י על שאר השי-נויים שביניהם, וכמו: (א) „יצא... כסה" או „יוצא... ויכס" (ב) „נכה" או „להלחם", (ג) השמטת „והוא יושב ממולי“.

ב. והנה באוה"ת, וכן בכלי יקר, ביארו השינויים הנ"ל ע"פ היסוד שבלעם (בדבריו אל הקב"ה) התכוון להמעיט ב-משמעות השנאה שבדברי בלק, וי"ל ע"ד הפשט, כדי שבקשתו תתקבל אצל ה-קב"ה, בהיותו יודע שישאל אהובים למ-קום. ופירשו ש„ארה" קשה יותר מ„קבה", וכן ש„נכה בו" קשה מ„להלחם בו", כי „להלחם" אפשר להיות רק כדי לגרשו מעליו משא"כ „נכה בו" היינו הכאה ממש, וכן „וגרשתיו" סתם היינו ממקום זה, משא"כ „ואגרשנו מן הארץ" היינו מכל העולם (או מכל ארץ ישראל) – ובדרך זו ביארו שאר כל השינויים שבדברי בלעם, שבא למעט השנאה כו' שבדברי בלק. ע"ש.

א. „וישלח (בלק) מלאכים אל בלעם גוי' הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ והוא יושב ממולי. ועתה לכה נא ארה לי את העם הזה כי עצום הוא ממני אולי אוכל נכה בו ואגרשנו מן הארץ כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאר יואר". ואח"כ, בדברי בלעם אל הקב"ה, נאמר: „ויאמר בלעם אל האלקים בלק גוי' שלח אלי, הנה העם היוצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אותו אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו“.

וכבר עמד באור החיים הק"י על השינויים בין לשונות הכתוב בדברי בלק ודברי בלעם בשם בלק – ש„בלק אמר הנה עם יצא והוא אמר הנה העם היוצא, ובלק אמר הנה כסה והוא אמר ויכס, בלק אמר ועתה והוא אמר עתה בלק אמר ארה והוא אמר קבה בלק אמר נכה בו והוא אמר להלחם בו... גם שינה ואמר וגרשתיו ובלק אמר מן הארץ". ולכאורה יש להוסיף עוד שינוי – בלק אמר „והוא יושב ממולי", ובלעם השמיט ענין זה, שלכאורה הוא העיקר (וכפרש"י עה"פ „קרובים הם להכריתני“).

והנה לכאורה הי' אפשר לומר, שע"ד הפשט אין כאן קושי, כי כן דרך הכתובים לקצר כו'. אבל מצינו בפרש"י על התורה

(5) אבל בנוגע להשינוי „עתה" או „ועתה" י"ל שע"פ פשט"מ הוספת הוא"י היא דרך הכתובים, כפרש"י (וישלח לו, כד. ובכ"מ), וי"ו יתירה... והרבה יש במקרא.

(6) לעיל פסוק ו.

(7) כלי יקר שם.

(8) אוה"ת הנ"ל.

(1) פרשתנו כב, ה"ו.

(2) שם, י"א.

(3) שם, י"א.

(4) אבל זה שהשמיט „כי ידעתי את אשר תבורך גוי" מובן, כי אין מקום לדברים אלה בדבריו לה'.

לו מן הדמים לחסר מהם מעט", שאינו אלא חסרון מעט.

ועצ"ע בנוגע לשאר השינויים.

גם צ"ע מה הכריח את רש"י (בלימוד ע"ד הפשט) לפרש טעם השינויים כי "בלעם הי' שונאם יותר מבלק", ולא פי' כמפרשים הנ"ל¹⁰. ובפרט שפרש"י קשה לכאורה, כמו שהקשה בכלי יקר: (א) איך עלה בדעתו של בלעם שהקב"ה יתן לו רשות לקלל ח"י את בני" עוד יותר מאשר התכוון בלק? (ב) איך אפשר לומר דקבה הוא קשה יותר מארה, והרי לאחר שבלעם ענה לשלוחי בלק, מאן ה' לתתי להלך עמכם¹¹ (והקב"ה ציווהו "לא ת" אור את העם"¹²), שוב שלח בלק לבלעם וביקשו, "ולכה נא קבה לי את העם ה' זה"¹³, ואיך יתכן שלאחרי שנמנעה ממנו הבקשה הקטנה יותר ("לכה נא ארה לי גוי") יבקש ממנו דבר גדול יותר¹⁴, "לכה נא קבה לי" (וכפי שמצינו שקו"ט ב' מפרשי רש"י בתירוץ שאלות אלו).

ג. ויש לומר, שאין הכרחו של רש"י לפירושו זה מתיבות "קבה", וגרסתיו¹⁵ עצמן (כי עצם התיבות יכולות להתפרש גם כפירוש המפרשים הנ"ל), אלא כוונתו ליישב התמי' המתעוררת בכללות תוכן הפרשה:

מה היתה יראתו של בלק מבני יש-

אבל רש"י הרי פירש להיפך, שבלעם שינה מדברי בלק לפי ש"הי' שונאם יותר מבלק". וא"כ צ"ל, שלשיטת רש"י, טעם השינויים יסודו בכך ש"בלעם הי' שונאם יותר מבלק".

ומה שרש"י פירש להדיא רק את שני השינויים הנ"ל – (א) ארה או קבה (ב) ואגרשנו מן הארץ או וגרשתיו – היינו לפי שבהם אין הענין ברור כ"כ, דאין ברור ש"קבה" קשה יותר מ"ארה", וכן יש מקום לפרש ד"ואגרשנו מן הארץ" הוא קשה מ"וגרשתיו" סתם (וכפי שפיר' שו המפרשים הנ"ל), ולכן הוזקק רש"י לפרש ענינם של שני שינויים אלה. משא"כ שאר השינויים מובנים מעצמם על יסוד הנ"ל.

והנה בנוגע להשינוי בין "להלחם" או "נכה", י"ל בפשטות, כי לאחר שפרש"י שהכוונה ב"וגרשתיו" (סתם) היינו "מן הד' עולם", הרי מובן מאליה ש"להלחם" היינו בכוונה להשמידם מן העולם, משא"כ "נכה בו" אינו אלא ענין של "הכאה" שאינו בהכרח ענין של הריגה והשמדה, ואדרבה, פשטות לשון הכאה היא שה' מוכה נשאר בחיים. וכ"ש לפי הפירוש השני ברש"י על "נכה", שהוא כמו "מנכה

(9) אף שלפרש"י "נוקב" הוא (גם) "לשון קללה" (רש"י אמור כד, טז). וראה רא"ם ובאר יצחק שם). ולא רק "מפרש" (ראה רש"י אמור שם, יא) – הרי אין הכרח מזה שהוא קשה יותר מ"ארה". ובפרט שאינה לשון רגילה כלל לענין קללה, משא"כ "ארה" שנמצא בכ"מ.

(*) וצ"ע שרש"י מביא שם רא"י ממ"ש (פרשתנו כג, ח). מה אקוב, ולא הביא ממ"ש לפניו (כב, יא). "לכה קבה לי", וכפרש"י איוב ג, ז). ואכ"מ.

(10) ואף שפרש"י מקורו במדרש (תנחומא פרשתנו ה. במדבר פ"ב, ט) – הרי רש"י לא בא אלא לפרש פשוטו של מקרא.

(11) כב, יג.

(12) שם, יב.

(13) שם, יז. – וכ"ה לקמן כג, יא. שם, יג.

כה. כז, כד, י. וראה כג, זח.

(14) ראה רש"י ח"ש כד, נה.

ונטל ארץ מואב²¹ כו' באו ישראל נטלוה כו' והיו אלו רואים את ארצם ביד ישראל והיו אומרים לא אמר הקב"ה כי לא אתן לך מארצו ירושה²² והרי ארצנו לפניהם לכך היו מתיראין²³ (והם²⁴ לא ידעו כי קנאו ישראל ע"י שנטהרה ע"י סיחון²⁴).

אבל קשה לתרץ כן ע"ד הפשט, שהרי ראו שבנ"י הקיפו את ארצם ולא הלכו נגדם במלחמה לכבוש את ארצם, כנ"ל.

(21) ראה חוקת כא, כו ואילך ובפרש"י שם.

(22) דברים שם.

(23) חזקוני ריש פרשתנו.

(24) כפרש"י חוקת (שם, כו) (ועל ידו סיחון)

טהרה לישראל".

אבל אין לתרץ להיפך, שידעו שחלק מארצם טוהר בסיחון, ולכן חששו שמא "טהרו" ע"י אחרים לישראל – כי נוסף לזה שא"כ אין טענתו על ישראל אלא על הכובשו הראשון, הרי מפורש ב"רש"י (פרשתנו כב, ד) "קדושים הם להכריחני", וע"י דין לא טהרו או ע"י אחרים נומ"ש בחתם סופר עה"ת (ריש פרשתנו) "שה"י ראו שהערכ רב יכבשו תחילה ממנו ואח"כ יקחו בני"י מהערב רב" – לכאורה אינו ע"ד הפשט.

כן אין לומר שחששו שכללות ארצם כבר טוהרה ע"י כיבוש סיחון, אי משום כיבוש חשבון כו' (ולהעיר מהאריכות לעיל בפ' חוקת (כא, כו"ל) ע"ד מלחמה זו. וראה פרש"י שם, ל) או לפי שהיו בוטחים עליהם (כדלקמן בפנים*) – כי נוסף לזה שא"כ למה הקיפו ישראל את ארצם (כפנים), הרי יראתם היתה לאחר מלחמת סיחון ועוג, ושוב היו בידי עצמם כו'.

(*) ובמושב זקנים (מבעה"ת) עה"ת ריש פרשתנו, ד, בלק משרי סיחון ה' . . והנותרים שלא כבש סיחון המליכו את בלק עליהם, ומשמע לכאורה שמפרש דכיון שבלק משרי סיחון ה' לכן סברו שטהרה כו' (וגם לפרש"י (כב, ד) שה"י מנטיכי מדיו, הרי עכ"פ לא ה' ממואב עצמו. וראה ריב"א ומה"ח).

ראל, הרי ישראל נצטוו¹⁵ „אל תצר את מואב" וכפי שראה בלק בעצמו, שבנ"י „הקיפו ארץ מואב כו' עד שבאו מעבר השני¹⁶“, „ולא באו לגבול מואב¹⁶“, וכ"א שר לא נתנו להם רשות לעבור בארצם לא עשו עמהם מלחמה¹⁶, וא"כ מהי יראתו?

ואע"פ שלהלן בפ' מטות¹⁷ פרש"י שיראתם של המואבים היתה „שהיו שוללים אותם שלא נאמר אלא אל תתגר בם מלחמה" – הרי קושיא זו מתעוררת תיכף בפרשתנו, ואם ס"ל לרש"י שרק זו היתה יראתם של אנשי מואב (ולא שיראו שילחמו אתם, כפשטות לשון הכתובים, וכפרש"י על „והוא יושב ממולי" – „קרו" בים הם להכריחני") – הו"ל לרש"י לפרש כן כא"י, ולא לסמוך על פירושו לקמן בפ' מטות¹⁷.

[ובמדרש כאן²⁰ איתא, „שהיו מתיראין שראו כל הארץ ביד ישראל שבא סיחון

(15) דברים ב, ט. הובא בפרש"י לעיל (חוקת כא, כו).

(16) רש"י חוקת כא, יג.

(17) לא, ב. – ובפרש"י דברים שם „ונראים להם כשהם מזוינים . . שהיו שוללים ובזזים אותם" (ולא רק שהמואבים היו חוששים לכו). – ובדפוס שני דפרש"י וכת"י רש"י (שחת"י), גם בפ' מטות הגירסא „שהיו שוללים" (כל' רש"י בדברים שם).

(18) ובפרט שמקור ל' רש"י במטות ודברים שם, הוא מתנחומא פרשתנו ב (במדב"ר פ"ב, ג).

(19) ודוחק לומר שרש"י סומך על מ"ש כאן (כב, ד) „עתה ילחכו גו' כלחוד השור גו'", וכפי דעת זקנים מבעה"ת (ועוד) שהיו יראים רק שלא יהיו שוללים אותם (ילחכו) – כי א"כ הו"ל לרש"י לפרשו להדיא (וראה רש"י שם ד"ה כלחוד השור).

(20) מתנחומא רמבד"ר שם.

לבנ"י היתה תוצאה מיראתו שבנ"י ילחמו עמו ויכבשו את ארצו, משא"כ שנאתו של בלעם לבנ"י היתה שנאה עצמית, בלי טעם.

ומהאי טעמא לא קשה למה לא גילה בלעם לבלק שאין לו מה לפחד, כי בלעם חיפש הזדמנות להזיק את ישראל, ובנדוד – לקיים בקשת בלק לקללם כו'.

ד. ולפי הקדמה זו מובן בפשטות טעם השינויים בדברי בלעם:

עיקר הדגשת בלק היתה ע"ד מעשי בנ"י שהפילו עליו פחד, משא"כ בלעם לא ה"י איכפת ל"י מה עושים בנ"י, ורק ביטא את שנאתו הוא לעם ישראל.

ולכן בלק אמר, "והוא יושב ממולי", שזהו עיקר פחדו, וכפרש"י (כנ"ל) דהיינו ש"קרובים הם להכריתני", משא"כ בלעם השמיט כל ענין זה, כי הוא ידע שאין בדעתם של ישראל ללחום עם מואב כי כן נצטוו מאת הקב"ה, וא"כ אין מקום לומר להקב"ה טענתו של בלק, "והוא יושב ממולי".

וזהו גם החילוק בין דברי בלק, "הנה עם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ", ודברי בלעם, "הנה העם היוצא ממצרים ויכס גו'":

עיקר כוונת בלק היתה להדגיש מעשיהם של ישראל, ולכן חילק את דבריו לשנים – "הנה עם יצא ממצרים... הנה כסה את עין הארץ" – שהם שני ענינים שונים: "עם יצא ממצרים" בא לברר עם איזה עם מדבר, ו"הנה כסה גו'" מתאר מעשיהם הרעים שגרמו לו לפחד מהם (וזהו שאמר הכל בל' עבר – "יצא... כסה" – שהם מעשים שכבר אירעו):

משא"כ לשונו של בלעם – "העם ה' יצא ממצרים ויכס גו'" – ר"ל למצור מכוונתו וכו'.

והנה בנוגע למואב (ובלק) יש לומר בפשטות²⁵, שהם לא ידעו על הציווי ד"אל תצר את מואב"²⁶, וחשבו שזה ש"בנ"י אין לוחמים עמיהם הוא מפני שהיו בטוחים על סיחון ועוג לשמרם, וכפ"רש"י לעיל²⁷ שהאומות היו מעלים להם מס לשומרם, ולכן לא לחמו ישראל נגד מואב כיון שזה ה"י מעורר מלחמה נגד סיחון ועוג. ולפיכך, לאחר שראה שיש"ר אל נצחו את סיחון ועוג, "ויגר" מואב מפני העם מאד גו'²⁸.

אבל עצ"ע בנוגע לבלעם: כיון שבל-עם ה"י נביא, בוודאי ידע שזה שבנ"י לא לחמו עם מואב ה"י מפני שיש"ר נצטוו על כך, וא"כ למה לא ענה לבלק שאין לו מה לפחד.

וזהו שפרש"י ש"בלעם ה"י שונאם יותר מבלק", שיש לפרש כוונתו שהיתה זו שנאה מסוג אחר: שנאתו של בלק

(25) ראה גם לקו"ש ח"ח ע' 147 ואילך (וראה הערות 32, 33 שם).

(26) והא שפרש"י בפ' מטות שהיו יראים "שהיו שוללים אותם" – נת' בלקו"ש ח"ח שם הערה 32. ולהגירסא "שהיו שוללים" (ראה לעיל הערה 17), י"ל בפשטות, שכוונת רש"י שזו היתה ס"בת יראתם (כראותם שיש"ר כבר שוללים אותם), אבל יראתם היתה שבנ"י יכבשו את ארצם (ולא ידעו שיש"ר נאסרו במלחמה).

(27) פרש"י ריש פרשתנו.

(28) חזקת כא, כג (אלא ששם "מלכי כנען").

(29) פרשתנו כב, ג.

(30) ומה שבנ"י הקיפו תחילה את ארצם, כי השתדלו להכנס לארץ בלי מלחמה כו', ולכן ביקשו לעבור דרך ארצם (וכן ביקשו מסיתון כו'), ורק כשלא הניחום הלכו למלחמה.

(31) ולא רק הוספה בכמות – ע"ד פרש"י

(כב), כא, "שנאה מקלקלת את השורה שחשב הוא

עד"ז ברכותיו של בלעם באו לבטא את גודל אהבתו של הקב"ה לבני ישראל, שהיא אהבה למעלה מטעם ודעת, "אהב-תי אתכם אמר ה'",³⁴ שהיא האהבה של הקב"ה לישראל להיותם בנים למקום.

וזהו גם מה שדוקא בפרשת בלעם נבא במשיח האחרון שעתידי לגאול את ישראל בגאולה האמיתית והשלימה, כמבואר ברמב"ם³⁵, כי ענין הגאולה הוא למעלה מטעם ודעת, כמאמר³⁶ "אין משיח בא אלא בהיסח הדעת", כפירוש אדמו"ר הזקן³⁷ שהוא, "למעלה מבחינת הדעת", שזהו בהתאם להענין ד, ויהפוך ה"א לך גו", שתמורת השנאה של בלעם לישראל בלי טעם ודעת, נתגלו על ידו נבואות הגאולה, שהם, "למעלה מבחינת הדעת".

(משיחות ש"פ בלק תשל"ד, תש"ח)

העם, שתכונתם של "העם היוצא גו" היא – לכסות את עין הארץ (שהולכים ומזיקים כו'). ולכן לא אמר "הנה כסה גו" (שמשמעו שזהו ענין נוסף) אלא "ויכס גו", שזהו המשך ללפניו.

נ"יש לומר, שמטעם זה נקט "יוצא", לשון הווה, כי זה מדגיש יותר שזוהי תכונתו של העם, עד שכל כוונת יציאתם ממצרים היתה (מה שעושים עתה, בהווה) לכסות את עין הארץ.

ה. והנה כתיב³², "ולא אבה ה"א לש-מוע אל בלעם ויהפוך ה"א לך את הקללה לברכה כי אהבך ה"א". כלומר, לא זו בלבד שתמורת הקללה הכריח הקב"ה את בלעם לברך את ישראל, אלא עוד זאת, שהקללה נהפכה לברכה, שלכן היו ברכותיו "מעין אותם קללות שביקש לומר כו'" (כהובא בפרש"י³³).

וע"פ הנ"ל יש לומר, דכשם ששנאתו של בלעם היתה שנאה בלי טעם ודעת,

(34) מלאכי א, ב.

(35) הל' מלכים פי"א ה"א.

(36) ראה סנהדרין צז, סע"א.

(37) תניא אגרת הקודש ס"ד (קה, ב).

(32) תצא כג, ו.

(33) פרשתנו כד, ו.

בלק ב

אבל יש לומר, שיש עדיפות בפירוש התרגום גם מצד תוכן הפירוש, בכונת נבואת בלעם [ובפרט שבנבואות בלעם שבפרשתנו הרבה רש"י להביא בפירושו דרשות רז"ל, והטעם מובן בפשטות – כי בכתוב מפורש, "וישא משלו", שמזה מובן שגם ע"פ דרך הפשט אין פירוש כתובים אלו לפי פשוטם ממש, אלא הם משלים, ומשל בפשטות ענינו דרך רמז וכי"ב].

דהנה נבואות בלעם באו כמענה לבקשת בלק, לכה נא ארה לי את העם הזה", ותוכנו – שאינו יכול לקלל את ישראל כי יש להם זכיות ומעלות גדולות: וזכיות ומעלות אלו נחלקות לשני סוגים כלליים: א) הם חביבים בעיני הקב"ה ומשגיח עליהם ושומרם כו'. ב) שיש להם עצמם מעלות וזכיות רבות שאינם בשאר אומות, ומטעם זה, הרי לא רק שאינו יכול לקללם, אלא יתירה מזו, "ראויים הם לברכה"ו.

וזהו החילוק בין שני הפירושים ב"מי מנה עפר יעקב וגו'": לפי התרגום – "מי ייכול לממני דעדקא דבית יעקב דאמיר עליהון יסגון כעפרא דארעא או חדא מארבע משריתא דישראל", הכוונה

א. "מי מנה עפר יעקב ומספר את רובע ישראל", ופרש"י: "מי מנה עפר יעקב וגו', כתרגומו דעדקא דבית יעקב כו' מארבע משריתא מארבע"י דגלים. ד"א עפר יעקב אין חשבון במצות שהם מקיימין בעפר, לא תחרוש בשור ובחמור: לא תזרע כלאים: אפר פרה: ועפר סוטה: וכיוצא בהם".

והנה לפום ריהטא נראה, שהטעם שהקדים רש"י פירוש התרגום לפירוש השני (שמקורו במדרש) הוא לפי שפירוש התרגום מתיישב יותר בפשטות לשון הכתוב ("מי מנה עפר יעקב"), שמשמעו שקאי על בני ישראל עצמם (ולא על המצוות שהם מקיימים, שלא נזכר אודותם בכתוב).

(1) פרשתנו כג, י"ד.

(1*) כן הביא ברלינער (כב' מהדורות שלו) "מארבע". ולכאורה כצ"ל, שהרי מפרש ל' התר"גום, "מארבע משריתא". אבל בדפוסים הנפוצים, וכן בדפוס ראשון ושני דפרש"י, ורוב כת"י רש"י (שתחת), "ארבע דגלים". וראה לקמן הערה 34*.

(2) תצא כב, י"ד.

(3) קדושים יט, יט. וראה תצא כב, ט (אבל ראה לקמן סעיף ה).

(4) חוקת יט, ט. וראה שם, יז (וראה לקמן שם הכתוב שהובא במדרש).

(5) נשא ה, יז.

(6) ובראים כאן, דלפי' הב' 'יהי' המקרא מסורס כאילו אמר מי מנה מה עשושה יעקב בעפר".

(7) קאפיטל כג (ז. יח). כד (ג. טו. כ. כא. כג).

וראה פרש"י חוקת כא, כז.

(8) ע"פ מיכה ו, ה (הפסטר פרשתנו) – הובא בפרש"י כאן (כג, ח ד"ה לא זעם).

(9) כב, ו. ועד"ז שם, יז. ועוד.

(10) לשון רש"י (כג, כג) ע"ה' כי לא נחש

ביעקב.

(*) ובדפוס א' וב' הובאה בפרש"י גם התחלת לשון התרגום. או תצא (מארבע משריתא).